

Talár Sándor (IV.f):

Babits Mihály: Zengő légybokor

A versekről elismerték (az illetékesek is), hogy nem az első sorokkal, hanem a címmel kezdődnek. (Persze azóta is fenntartjuk magunknak a jogot, hogy megfélemlizzünk erről.) Ez a cím maga is ragadós, mint a légyfogó – foglyul ejti az olvasó érdeklődését és kíváncsiságát. Még egy ilyen című vers aligha van a világirodalomban. (Ezt nem úgy értem, mintha egyébként minden bokrban azonos című versek teremnének.) Ezért is, ha betűrendes mutatónál (tartalomnál) ütköztünk föl egy verseskötetnek, és ezt a címet látjuk, az ezzel büszkélkedő vers bizonyára az első három között lesz, amelyet fellapozunk. Vajon a vers csupa ilyen képek tárháza lesz, s mit akarhat egyáltalán a költő egy olyan verssel, amely ezt a címet viseli? Viseli-e egyáltalán ezt a címet, vagy annál lényegesen több köze, szorosabb kapcsolata van vele? Számolva avval az eshetőséggel, hogy leginkább a kérdéseket szaporítjuk, és a válaszok megtalálása nem lesz annyira erősségünk, rajta; süssünk ki róla valamit!

A vers egész alapvéleményét – vagy nevezzük a vers megírására való kényszernek – egy hangulat adja, illetőleg abból táplálkozik. Az objektív látványra ránőnek – mármint a vers folyamán egyre nagyobb jelentőséget kapnak – a költő víziói (melyek éppen versebe öntöttségük által emelkednek költői víziókká), a költő képtársításainak (– vagyis a képtársításnak csak a csírái vannak meg a versben, és jóllehet a fantáziánk irányszab, az olvasónak végül is kaleidoszkóp-képpen veti oda ezt a verset, így nekünk csak látnunk kell ugyanazt, amit a költő, de arról, amit látunk, már jogunkban áll azt gondolni, amit csak akarunk, feltéve, hogy a vers egyáltalán nem lezárt világának nem a szétrombolása vagy pusztán irracionális tartalmakkal tetézése, hanem annak a magunk nyelvére való lefordítása, a magunk módján való továbbépítése áll szándékunkban –) megfigyelése nyomán bomlik ki előttünk valamely gondolati tartalom. Sajátos, de már nem ismeretlen kettősség jellemzi a vers egészét. (Lehet, hogy kiderítem, hogy nem is egy szempontból.) Egyrészt nem látszik sántítani az a megközelítés, amely szerint a vers, pontosabban a beleírt, vagy akár potenciálisan benne rejlő gondolatok fejlődése, mind globálisabb méreteket öltése, annak a – érjük be ezzel a szóval – folyamatnak a tükre, amelynek során a költő (s ez együtt jár azzal, hogy ebben a hangulatban vers írásra vállalkozott) mind alaposabban megismerkedik a saját – ilyen és ilyen képeket megvillantó – hangulatával. s ha nem is éppen analízisszerű, de művészre jellemző (– csak azt ne kérdezzék, hogy általánosságban mivel jellemezhetők a művészek –) vizsgálat alá veszi, illetőleg amelyben, tekintve, hogy a hangulat tónusa természetesen megváltozik, módosul a költőnek a hozzá való viszonya. Másrészt akármennyire is hangulati ihletésűnek találjuk a verset, a költői asszociációk, még ha semmiféle filozófiai igény sem nyomta rájuk a bélyegét, sem felszínesek, ami azt a következtetést engedi meg, hogy a költő alkata is táptalaja s részben determinálója a versnek, vagyis ez az attitűd bizonyosan függvénye közvetlenül Babits világlátásának is. Megfigyelhető még a költeményben a vállalt szubjektum és a költő által már objektumértékre emelt szubjektum egymásba való átcsapása, illetőleg váltakozása.

Maga a vers eléggé individualista benyomást kelt. Az sem téveszthet meg (mint ahogy szerintem a költő sem akarta azt színlelni, hogy a vers nem magától, hanem a Nyájas Olvasóról szól), hogy a költő a "Te" megszólítást, s az ehhez dukáló második személyt alkalmazza, mert a költő itt tulajdonképpen önmagát szólítja meg ("Csak én bírok versemnek hőse lenni"), az olvasónak egyetlen módja van a "Te" megszólítást magára

venni, ha ugyanazt és ugyanúgy tudná érezni, amit és ahogy a költő. Erre, azt hiszem, vajmi kevés esélye van. Vagyis Babits lényegében ezt mondja: az a "Te" lehetnél éppen valóban Te is, de vedd észre, hogy ezt az élményt másodkézből kapod, mert módod van rá, hogy a versemet olvasd, tehát az eredeti "Te" én vagyok. De hagyjuk ezt! Nézzük, hogy mit akar jelenteni nálam az iménti "individuális" szó! Nem azt, hogy a versbe a saját énje fér bele jól-rosszul, és más semmi. S még ennyire sem azt, hogy aki nem a költő szemével néz, vagy legalábbis nem a költő hangulatában van minél mélyebbre elmerülve, annak ne mondana semmit. Arról van szó, hogy nem vádol, nem magyaráz, nem ítél kínhalálra, nem nyugtat meg, vagyis a versektől megszokottnak tartott funkciók egyikét sem igyekszik betölteni. Magyarul: számomra ez a vers sokkal inkább kérdez, mintsem állít, vagy közöl valami eszmei mondanivalónak csúfolható jelentést vagy konklúziót. Az olvasóra ennek leszűrésénél jóval nagyobb – vagy csak más? – feladatot bíz. Keresse, illetőleg találja meg azokat a kérdéseket, amelyek ennek a versnek a szerzőjét izgathatták (tudatosan vagy tudat alatt), s amelyek ezen okból valahol benne feszülnek a versben, és aztán akár kutassa rájuk a választ, vagy akár ne törődjék velük, ha megfelelő kibúvót talál. Ezért is érez az ember nagy hajlandóságot arra, hogy kerülgesse a verset, mint a macska azt a bizonyosat, ami forró, és ezért is lesz az "elemzés" (mely tulajdonképpen meg se engedné a "lesz" szót, hiszen vegyük észre, hogy már két oldal óta tart) olyasmilyen, mint az álomfejtés. telitűzdelve nyitott kérdésekkel. Milyen észrevételek fűzhetők – nem feltétlenül joggal – az első versszakhoz? Már e négy sor után is tehetünk olyan megállapításokat, melyek nagyjából a vers egészére jellemzők lesznek. Már itt figyelmeztet a költő a hangulat roppant fontos voltára. A versszak, valamint az egész vers szituációja: a szituációtlanság; eseménye a tulajdonképpeni történés-nélküliség; idődimenziójára nem mondanám éppen, hogy az időtlenség, de olyasvalami, ami nagyon közel áll ehhez ("... az eső megered, s kopog, "; "halálig tartó kínjuk zengeti"). A kérdések sem váratnak sokáig magukra. Mit gondolsz, külön világ vagy te a világban? Te és a betegszobád? Nincs véletlenül a betegszobában a helye minden magadfajtanak? És micsoda határokkal övezi Babits ezt a betegszobát! El van rekesztve a "lakója" valamitől. Vagy mindentől. Nem attól beteg éppen, mert rádöbrent a bezártságára? Esetleg, tekintettel arra, hogy Babitsról van szó, szabjuk szűkebbre ezt a cellát vagy szobát; valószínű, hogy ez a saját személyiségének börtöne. Vagy legalább részben az. "Bűvös körömből nincsen mód kitörni." "Én maradok: magam számára börtön."

A "szabad ég" szókapcsolat már az elején kitérít a vers horizontját, ezért nem ér készületlenül – ettől még hatásos! – majd a "röpül a Föld" és egyebek. A második versszak látszólag nem túl eleven hajtása a versnek. Pedig erre is rá lehet kérdezni. Idővel minden lassú változás maradandó nyomot hagy. S ugye világos, hogy nem csak a plafonon?

Vajon nem ettől "tarka"-e az emberiség történelme is? De, részben biztosan ... Lássuk a legyeket! Babits szerint csúf, sötét vadak. Egyetlen hasonlat s új perspektíva, megváltozott mértékrendszer lopózik be a versbe. De csakhamar ismét másik fog a helyébe lépni. Egyelőre az a sejtésünk, hogy Babits netalántán embereket is képzel az összevissza mászkáló legyek helyébe. Olyan kérdéseknek nyit zöld utat ezáltal, hogy például: mennyiben célok a célok?; vannak-e körülöttünk egyáltalán célok?; van-e innen menekvés, szabadulás? Babits nem sok jóval kecsegtet, hiszen a sivatag végtelen ... Hát még ha a semmibe lóg...

Ki lehet a "legyek ura"? Mi hajtja, mi kormányozza őket? Sajnos, Babits hajlik arra (azért a "sajnos", hogy lehet valami alapja!), hogy nem az értelem, de még csak nem is az érzelem, vagy hozzá hasonló emberhez méltó dolog. Ha már előkerült a "legyek ura", ég óvjon az erőltetett párhuzamoktól, de ha már nem is annyi, vagy az a közös vonás, mégis fellelhető bennük, hogy a hősök valami módon mindkét helyütt – ott például áttételesebben, más körülményekkel szorosan összefonódva – a magánnyal vannak összefűzve. Úgy látszik, ez az alapgondolat jó recept arra, hogy mű – esztétikai értékkel bíró mű – írassék. Csak nem kell visszaélni vele.

A légyfogót, azt hiszem, kevésbé bocsánatos bűn másnak látni, mint egy kedves öreg szimbólumnak, esetleg éppen kulcsszimbólumnak. Ha ez igaz, akkor rá kell jönnöm, hogy a hangulat mellett nemigen marad el fontosságban a tudatos jelentéstartalmak tudatos, sőt gondosan megmunkált formában verse vitele. Mivel azonban részbeni konvencionális megfontolásból kiáltottam ki a légyfogót szimbólumnak, valójában csak sejtem, hogy az, elengedem magamnak a pontos – illetve pontosságra törekvő – értelmezését. De egy-két tippre rákényszerítem magam. Ez a légyfogó tipikusan egy olyan csapdát testesít meg, amely esetében az "ember" csak akkor veszi észre, hogy belekerült – innen a hatásossága –, amikor már nincs mód szabadulnia belőle. Az ember is "bepöly" valahogy az életútját. Az ő sorsa sem töretlen ösvény a beteljesülés felé, hanem sokkal inkább zsákutcák halmaza. Nem analóg-e a zsákutcaba jutott ember esete, a légyapírtól fogva tartott hasztalan vergődő légyével? Nem példázza egyik a másikat? Mert szerintem: igen. ("... mintha vergődő saját lelked sötét rengését hallanád;") Vagyis a vers itt dobja felszínre saját eddig lappangó mögöttes tartalmait, itt lesz a bögyös légyből vágányáról lesiklott lélek. És itt nagy kérdéshez értünk. Ez kárhozatalnak mindenképpen kárhozatal. De ki született helyretolni azt? Lehet-e még visszakozzt csinálni? Ugyanakkor a zengés sem akármilyen zengés. Baljós jelző. Azonkívül arra utal, hogy az első három versszakban uralkodó hangulati tényező most sem engedte ki a markából a verset.

A perspektíva szinte más szférába ugrik – csak persze sokkal gyorsabban csinálja – "röpi a Föld, a zengő légyfokol". Röpi bizony, a legyeivel együtt. A szóösszetétel különösen szuggesztív, órákig el tudnánk nézni, fejcsóválva és sajnálkozva a vén Földet, amint – most éppen nélkülünk – zeng és repül. Csakhogy a költőnek ez nincs ínyére – ti. a verset még nem érzi kereknek – csakhamar visszaront tehát a földre. Mit a földre, "egyenesen" a sárba! De ez a sár egyáltalán nem idegen ettől a világtól. Sőt, összetartoznak, szükségük van egymásra. Szennyes, de puha. Nem fullaszt meg, legfeljebb elmulaszt. És jó okunk van valamiféle végítélet beteljesedését látni benne. (A hallucinativ aláfestés mindenestre megvan: "ítéletnapján a dobok".) Nem harsány, de könyörtelen ez a végítélet. Még olyan gondolat is megkönyörített, hogy esetleg ebben a sorban is lehet annyira otthon az ember, mint azon a Földön, mely nagyon száraz, de amellyel nem értik – s már jó ideje nem is értették – meg egymást. De azt hiszem, ez a sárról egy hamis kép volt bennem. A sár ugyan szelíd, de a maga módján biztosan "lehúz, altat, befed". De mivel a Föld sem nem több, sem nem jobb, mint egy zengő légyfokol, tulajdonképpen ezzel megvált a szenvedéseinktől. S ami már végképp nyugtalanít, ez ellen a végzet ellen már nincs is apelláta? Lesz netán valaki, egy új Noé, aki méltó és képes rá, hogy maga bárkáján állja a sarat? Hova tovább világtörténelem?? Esetleg szabad vállat rándítani, mondván, hogy e vers alaptalan fikció? De sajnos fenemód nehéz lenne elhinni, hogy alaptalan, még akkor is, ha fikció ... El lehet-e kerülni ezt a sorsot?